

Should I Stay or Should I Go Now? Hallel Pesach Night in Shul

Rabbi Efrem Goldberg
Boca Raton Synagogue

- I. Introduction
 - a. Shulchan Aruch – we say Hallel in Shul on Pesach night
 - b. Rama – we do not have that practice
 - c. What are they arguing about?

- II. Origins of Hallel at Night
 - a. Developed in Israel
 - i. Meseches Sofrim
 - ii. Tosefta in Sukka
 - i. Note, the Bavli omits
 - b. Why do Yemenites and Sefardim say it if the Rambam omits the practice?
 - i. Minhag Avoseinu B'Yadeinu – precedes the Rambam

- III. Why Recite Hallel in Shul at Night?
 - a. Rashba – primary reading of Hallel Pesach night is in Shul
 - b. Ra'ah – this was his practice
 - c. Tur – Hallel in Shul helps avoid beracha dilemma at the seder
 - d. Meiri – remembrance for Korban Pesach
 - e. Vilna Gaon – for those who couldn't say it themselves
 - f. R' Chaim – two hallels at night, one for yom tov and one for the seder

- IV. Why Not Recite Hallel at Night?
 - a. Netziv – should not complete Hallel before eating matzah
 - b. Aruch Ha'Shulchan – not mentioned in Bavli
 - c. Rav Velvel – need to say four cups with their designation and one cup is for Hallel

- V. Say it our Not? Stay or Leave?
 - a. Rav – if can avoid machlokes, say it
 - b. Nodah B'Yehuda had practice to say it
 - c. If not minhag, stay or leave?
 - i. Rav Moshe – stay and even say beracha
 - ii. Rav Yaakov – leave
 - iii. Rav Velvel – leave early
 - d. Women
 - i. Rav Ovadia – women should say Hallel with a Beracha before starting the Seder.

1. Shulchan Aruch o.c. 487:4

ושליח-צבור ששכח להזכיר של יום-טוב בשחרית, עיין לעיל סימן קכו: ד' בליל ראשון של פסח (ט) [ט] גומרין ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף, וכן בליל שני של שני ימים טובים של גליות: הגה וכל זה (טז) אין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים בלילה בבית-הכנסת ההלל כלל:

Shulchan Aruch: On the first night of Pesach, we complete Hallel in the congregation in a pleasant manner and with a beracha at the beginning and end. The same applies on the second night of [those in the Diaspora who observe] the second day of Yom Tov for the Diaspora.

Rama: We do not observe any of this because we don't recite Hallel in the synagogue at night

2. Mishna Berura

Our custom is not to say it but the practice of Sefardim is to recite it [Hallel].

ונזכרתם, ולא נזכר שם שבת כלל: ד' (טז) אין אנו נוהגים. היינו במדינות אלו. ומנהג ספרדים לומר:

3. Meseches Sofrim 20:9
8th century, Israel

R' Shimon ben Yehotzadak says, eighteen days and one night, the individual completes the Hallel and these are they...and the first day of Pesach and its night and in the diaspora, twenty one days and two nights.

הַלְלָה ט: וְגוֹמְרִין אֶת הַהֲלֵל כָּל שְׁמוֹנֵת יָמֵי הַחֲנֻכָּה.
°בְּשָׁנֵי פְּרָקִים הָרִאשׁוֹנִים אֵין מְשִׁיבִין, וְאֵין צָרִיף לֹאמַר
לְשָׂאֵל; בְּשָׁנִים הָאַחֲרוֹנִים – שׁוֹאֲלִים מִפְּנֵי הַיָּרָאָה;
°[בְּשָׁנִים אֲמֻצְעִים] – מִפְּנֵי הַשְּׁלוֹם וּמִפְּנֵי הַכְּבוֹד. וְאֵלֹו
הֵן °שָׁנִים הָרִאשׁוֹנִים: "הֲלֵלֹו עֲבָדֵי ה'", "בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל";
°שָׁנִים אֲמֻצְעִים – "לֹא לְנוּ", "אֲהַבְתִּי"; שְׁנֵי הָאַחֲרוֹנִים –
"הֲלֵלֹו אֶת ה'", "הוֹדוּ לֵה". וְצָרִיף לְבָרֵךְ בְּתַחֲלִיתָן וּלְקִרְוַתָּן
בְּנֻעִימָה, יְדָאֵמַר °רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יְהוֹצְדָק: יָמִים שְׁמוֹנֶה-
עֶשְׂרֵה וְלֵילָה אֶחָד, יַחֲדֵי גוֹמְרֵן אֶת הַהֲלֵל. וְאֵלֹו הֵן:
שְׁמוֹנֵת יָמֵי הַחֲנֻכָּה, °וּשְׁמוֹנֵת יָמֵי הַחֵג, וְיוֹם-טוֹב שֶׁל
עֲצָרָת, וְיוֹם-טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח וְלֵילֹו. וּבַגּוֹלָה –
עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם וּשְׁתֵּי לַיְלוֹת. מִצְוָה מִן הַמִּבְּחָר לְקִרְוַת
הַלֵּל בְּשָׁנֵי לַיְלוֹת שֶׁל גְּלִיּוֹת °בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת וּלְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן
וּלְאָמְרָן בְּנֻעִימָה, לְקִים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תהלים לד, ד): "וּנְרוֹמְמָה
שְׁמוֹ יַחְדָּו". וּכְשֶׁהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ בְּבֵיתוֹ, אֵינוֹ צָרִיף לְבָרֵךְ,
שֶׁכָּבֵד בְּרֵךְ בְּרַבִּים.

4. *Tosefta, Sukka 3:2*
2nd Century

Eighteen days and one night, the Hallel is read each year...and the first day of Pesach and its night

בשביל כבוד י"ט האחרון: גמ' *תני ז' שמונה עשר יום ולילה אחד קורין בהן את ההלל בכל שנה. שמונת ימי החג ושמונת ימי החנוכה וי"ט של עצרת וי"ט הראשון של פסח ולילו. *ר' זעירה עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר *שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו ברנל. התיב ר' בא והתנוג' *חגיגת

5. *Talmud Bavli – Sukka 5:5*

Eighteen days the Hallel the individual completes the Hallel...and the first day of Pesach.

דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק ⁶ *שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב (ראשון) של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום ואלו הן תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים הראשונים של פסח וב' ימים טובים של עצרת רב

6. *Minhag Avoseinu B'Yadeinu*
R' Gedalya Oberlander

The Rambam doesn't mention saying Hallel at night so where do the Yemenites get this practice from?

From an early source that dates to the lifetime of the Rambam it is clear that the practice precedes him.

In the work of R' Shmarya ben Tzemach it states:

It is an obligatory mitzvah on Pesach nights to complete Hallel with a beracha as it says in the Behag z"l based on the Tosefta. When the work of the great Rambam arrived, some began to omit the practice because the Rambam didn't mention it but after deliberation we returned to the practice of saying it like the Behag.

כלל מנהג זה של אמירת הלל בברכה בליל פסח, ולפיכך יפלא, מנין לתימנים מנהג זה הנוטה מדברי הרמב"ם? לאמיתו של דבר במשך הדורות אכן היו התלבטויות רבות בתימן בדבר קיומו של מנהג זה, שכן זה נוגד את שיטת הרמב"ם, אך למרות זאת, לפועל בכל החוגים בתימן נוהגים כך, ונשאלת איפוא השאלה: למה ומדוע?¹¹

ממקור קדמון של חכם תימני שנכתב עוד בחיי הרמב"ם¹² מתברר, שכן נהגו בתימן עוד לפני תקופת הרמב"ם. וכך כתוב בדברי רבי שמריה בן צמח (ספרו נכתב בערבית במקורו):

ומצוה חיובית בלילי פסחים לגמור ההלל ולברך עליו כמו שאמר בעל הלכות גדולות ז"ל, וכבר ביארנו את זה בספר אחר בראיות רבות ומאמר ברור מן התוספתא דמסכת סוכה, והיה בסדרם של ראשונים כאן בארץ התימן, גומרין את ההלל בבית הכנסת בברכה, וכאשר הגיע ספרו של הגאון הגדול רבי משה בן מיימון ישמרו צורו, נהגו מקצת העם להשמיטו, בהוכיחם בראיה שרבי משה לא זכרו, וכשהיה בזה משא ומתן חזרנו וקיימנו דברי ראשונים כפי שנהגו מאז על פי הגאון בעל הלכות גדולות.

כנראה מתכוון לדברי בה"ג שכותב בהקדמתו¹³: "וימים שמונה עשר ולילה אחד לגמור בהן את ההלל", והכונה בוודאי לליל פסח¹⁴. אולם ראשית, אין בבה"ג רק הזכרת חלק מלשון התוספתא בסוכה, אך אין שם דברים מפורשים שאמרו לפועל הלל בברכה, ויתכן שבבבל הבינו שהכוונה להלל שהוא חלק מהסדר ובלי ברכה, ושנית, והיא נקודה עיקרית, הלא אין זכר לדבר בבה"ג שאמרו הלל בבית

If the beracha is adjacent to another beracha such as the berachos of Kerias Shema and the Amidah, it does not begin with baruch. R' Yirmiyah asked regarding Geulah [the beracha at the conclusion of Maggid]. One can respond based on the statement of R' Yochanan that **if one heard Hallel in the Synagogue**, one has fulfilled

7. Talmud Yerushalmi, Berachos 1:5

מעבירו אלא גער [ביה]: אלו ברכות שפותחין בהן בברוך ד' כל הברכות פותחין בהן בברוך ואם היתה ברכה סמוכה לחברתה כגון ק"ש ותפילה אין פותחין בהן בברוך. התיב רבי ירמיה הרי גאולה. שנייא היא דמר רבי יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יצא. התיב רבי אליעזר בי רבי יוסה קומי ר' יוסה והא סופה.

8. Rashba – Berachos 11a
R' Shlomo Ben Aderet
(1235-1310)

According to the consensus of the great masters, it seems that this is the explanation of the Talmud Yerushalmi that I mentioned earlier “One can respond based on the statement of R' Yochanan that if one heard Hallel in the synagogue, one has fulfilled his obligation,” therefore, the primary institution to read Hallel was for the synagogue and not for the house. **It is for the reading in the synagogue that they instituted a beracha because it is the primary reading. In the house one does not recite a beracha.** It must be this way, because it would not make sense that one who hears it in the synagogue fulfills the mitzvah and does not recite a beracha at his table but one who did not hear it in the synagogue would recite Hallel at his table and recite a beracha.

ראה היאך הצבור נוהג ונהוג כן. ובודאי אלו רצה לקרות כלו בבת אחת בבית הכנסת או בביתו אז חייב לברך עליו כההיא דמסכת סופרים ודירושלמי. תניא בתוספתא בפ' ערבי פסחים³⁸⁹ בני העיר שאין להם מי שיקרא את ההלל הולכין לבית הכנסת וקורין פרק ראשון הולכין אוכלין ושותין חוזרין ובאין וגומרין את כלו אם אין אפשר להם כן גומרין את כלו. ולפי הסכמה זו של גאוני עולם ז"ל נראה פירוש הירושלמי שכתבתי למעלה דהכי קאמר שנייה היא שאם שמעה בבית הכנסת יצא, והלכך עיקר תקנת קריאתו בבית הכנסת היה ולא בבית, ובקריאת בית הכנסת הוא שתקנו לברך שהיא עיקר התקנה ומצות הקריאה אבל בבית לא. וכן בדין הוא שאלו מי ששמעה בבית הכנסת יצא ואינו מברך על שלחנו ומי שלא שמעה בבית הכנסת גומר על שלחנו ומברך, יאמרו שנים בבית אחד³⁹⁰ זה קורא ומברך וזה קורא ואינו מברך, הלכך ברכת גאלנו לאו סמוכה היא ולפיכך פותח בה בברוך.

9. Ritva quoting Ra'ah (1235 - 1290)

It is a mitzvah to recite with ten to fulfill b'rov am...and this was the practice of my teacher, the Ra'ah and in Sarcosta to say Hallel in Shul.

בעלמא הוא שעשו כדי להכיר לעמי הארץ, כי לפי דרך הגמ' בשניהם יכול לומר לקרוא או לגמור¹⁸. מעתה, מה שנראה שהוא דרך ישרה ונוחה הוא, שגומר את ההלל בברכותיו הן ביחיד הן בעשרה, ומצוה בעשרה משום ברוב עם הדרת מלך¹⁹. וכן היה מורי גר"ו עושה מעשה, וכן הנהיג בעיר סרקוסטה לאומרו בבתי כנסיות²⁰ ובני אדם קשה עליהם מפני המנהג. ואעפ"כ האמת יורה דרכו למי שעושה מעשיו לש"ש ולמודה על האמת.

10. Tur o.c. 473

Regarding the beracha on Hallel, there is a dispute among the rabbis. The Ritzba would recite two berachos, one before the meal and one after the meal. This was also the practice of the Maharam of Rutenberg, Rav Hai, Rav Tzemach and Rav Amram.

However, Ritz Gi'as and Avi Ha'Ezri wrote that one should not recite a beracha at all because we split Hallel and recite part of it before the meal and part of it after.

Therefore, how can one recite a beracha with an interruption in the middle? This was also the opinion of my father, my master, the Rosh. This is what one should do on every matter that involves doubt regarding its beracha – one should not recite a beracha because berachos do not prevent fulfillment of a mitzvah. There are places that recite Hallel in the synagogue publicly in order that they won't have to recite a beracha when reciting Hallel during the Haggadah. This minhag is good and pleasant.

בענין ברכת ההלל איכא פלוגתא דרבוותא ריצב"א לוי* היה מברך עליו שתי פעמים אחת קודם אכילה ואחת אחר אכילה וכן היה נוהג ה"ר מאיר מרוטנבורג לח' וכן כתב רב האי (שערי תשובה סי' קב, גנוי קדם ח"ה עמ' 51) ורב צמח (שע"ת שם בה"ג דפי' ברלין עמ' 45) ורב עמרם (סדר רב עמרם ח"ב סי' פו) אבל הרי"ץ גיאת (ח"ב עמ' ק) [ט] ואבי העזרי (סי' תקכה עמ' 168, ח"א סי' קסח) כתבו שאין לברך עליו כלל לפי שחולקים אותו לשנים לפני הסעודה ולאחריה ואם כן האידך יברכו כיון שפוסקים באמצע וכן היה נוהג אדוני אבי הרא"ש ז"ל (הלי' פסח בקצרה קלה: שר"ת כלל יד סי' ה) וכן ראוי לעשות בכל דבר (יג) [י] שיש ספק בברכתו

שאינן לברך דברכות אינן מעכבות (עי' ר"ה לד:): ויש מקומות שנוהגין לקרות ההלל בבית הכנסת בציבור כדי שלא יצטרכו לברך עליו בשעת ההגדה ומה טוב ומה נעים ההוא מנהגא (ד) ויש לו סמך במסכת סופרים (פ"כ ה"ט) דאיתא התם תניא רבי שמעון בן יהוודק אומר שמונה עשר ימים ולילה אחד גומרין בהן ההלל ובגולה עשרים ואחד ימים ושני לילות. ומצוה מן המובחר לקרות ההלל בשני לילות של גלות ולברך עליו ולאמרו בנעימה ולקיים מה שנאמר (תהלים לד ד) ונרוממה שמו יחדיו וכשהוא קורא בביתו אין צריך לברך עליו שכבר בירך עליו ברבים. ומתחיל ההלל וקורא עד למעינו מים (שם)

11. Meiri (1249-1306)

Beis Ha'Bechira, Pesachim 117b

This applies to those who have the minhag to recite Hallel in the synagogue before the day starts as a remembrance for the Hallel in the Azarah that they used to recite when they slaughtered the Korban Pesach.

בתלמוד המערב בראשון של ברכות י"י, כל הברכות כלן פותח בהם בברוך, ואם היתה ברכה סמוכה לחברתה כגון של קריאת שמע ותפלה אין פותחין בהם בברוך, היתב ר' ירמיה הרי גאולה ר"ל אשר גאלנו שהיא סמוכה לחברתה ופוחתת בברוך, ותירצו הואיל ואם שמעה בבית הכנסת יצא, והוא שהיה מנהגם לקרוא את ההלל בבית הכנסת מבעוד יום וזכר להלל שבעזרה שהיו אומרים בשעת שחיטת פסחים, וכל שבירך בבית הכנסת אינו טעון ברכה ראשונה להלל, ונמצא שברכת אשר גאלנו אינה מיוחדת כל כך להלל, שאף אם הפקיע עצמו מן ההלל הוא מברכה, וכענין ברכת אשר ברא שפוחתת בברוך אחר שלשעמים נאמרת בלא האחרות. הא למדת שכל שלא

12. Vilna Gaon (1720-1797)

Biur Ha'Gra, o.c. 487:4

[Hallel is said in Shul] for those who aren't well versed as it says, the people who didn't have someone to read Hallel for them would go to Shul and read.

ובזכרנו כי ללכת למקומו לנקיטת
כח"ט נחמספח"פ' נחמ"ט נחמספח"פ'
בני כעיר שחין לכם מי שיקרא
את כהלל כולכין לנכ"כ וקורין סדק
דחזון וכולכין ולכולין וזוחין וחזורין
ונחין וגומרים לה כולו ולא ח"ט לכם
כן גומרין את כולו וכן תשמע נירושלמי
כח"ל שסופספח"ט שחמ"כ יל"ח כו':

13. R' Yosef Dov Soloveitchik

(1903-1993)

Shiurim L'Zecher Abba Mori

ביחס לאות ה' רצוני להדגיש, כי אא"ז זצ"ל, קבע מסמרים להלכה כדעת המחבר באו"ח סי' תפ"ז, סעיף ד', על פי הירושלמי ומס' סופרים, שמצוה לגמור את ההלל בציבור כליל הראשון של פסח (ובגולה - שני לילות) בברכה תחילה וסוף, והיה מצוה את כל בני ביתו לאמר את ההלל. ופעם, סיפר לי אבא מרי, כשאחד פקפק בהוראה זו, כעס אא"ז ז"ל, ואמר: "הלא מקרא מלא הוא: (ישעי' ל, ט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", וסוגי' בערכין י, ב ילפה דין הלל ביו"ט מכתוב זה, ואיך אפשר להסתפק בהלכה ברורה כזו. וכשהלה שאל אותו: "הלא אנו אומרים את ההלל בהגדה" - השיבו: הלל זה שייך לסיפור יציאת מצרים ואין הוא מהווה קיום של הלל של יום טוב". ובביאור דברי אא"ז רבינו הגדול, נראה, כי בודאי אם לא קרא את ההלל בביהכ"נ, ואמר את ההלל בסדר ההגדה יצא ידי חובת שתי מצוות: (1) מצות הלל של סיפור יציאת מצרים; (2) מצות הלל של יום טוב. ברם יש להקדים ולאמר הלל של יום טוב קודם כדי לקיים שתי המצוות הללו בשתי אמירות הלל. ובכלל, למה לו לדחות קיום מצות אמירת הלל של יום טוב; מצוה שבאה לידו, אל יחמיצנה. ועיין ברמב"ן סוף מס' פסחים (במלחמות), שמתוך דבריו וביאורו בירושלמי, "שנייא דאם שמעה בביהכ"נ יצא", עולה, שאם לא קרא את ההלל בביהכ"נ חייב לברך על ההלל בהגדה; ברם אם קרא את ההלל בביהכ"נ, אע"פ שחזר ואמרו על סדר ההגדה, אינו מברך עליו. ופירוש זה צ"ע מאד, כי מהו ההבדל בין אמר את ההלל בביהכ"נ ללא אמר ממ"נ, אם מברכים על ההלל על סדר ההגדה, או צריכים לברך גם כשבירך על ההלל בביהכ"נ, ואם אין מברכין מדוע יברך כשלא אמר את ההלל מקודם.

ברם לפי דברינו לעיל, דברי הרמב"ן עולים יפה יפה. שתי מצוות הלל נקבעו כליל פסח: (1) אמירת ההלל של יום טוב, כמו בכל יום טוב, (אלא שבפסח - גם הלילה מחייב לקרוא את ההלל, ובשאר יו"ט - הלל תלוי ביום) על פי הכתוב: "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג"; (2) אמירת ההלל בתור שבת והודאה, שהמה מגופו של סיפור יציאת מצרים וכתנתן: "לפיכך אנתנו חייבים להודות ולהלל" וכו', על פי גזיה"כ: "והגדת לבנך" וכו'. והנה בנוגע לברכת המצוות - סיפור יציאת מצרים נאמר בלי ברכה (כי לא נתקנה ברכה על ההגדה), וממילא גם ההלל שבו אינו טעון ברכה; משא"כ הלל של יום טוב נתקן בברכה, וצריכים לברך גם על הלל של ליל פסח, שנאמר בתורת הלל של יום טוב. ולפיכך, אם לא קרא את ההלל בביהכ"נ, כשמסדרו על סדר ההגדה, הרי יש בידו שני קיומים: (1) קיום הלל של יום טוב; (2) קיום הלל של סיפור יציאת מצרים, ומברך על חובת אמירת הלל של יום טוב. אמנם, אם אמר את ההלל בביהכ"נ ויצא ידי חובת הלל של יום טוב, כשאמרו בהגדה, אינו מקיים אלא מצות סיפור יציאת מצרים, ומצוה זו אינה טעונה ברכה. וע"כ אינו מברך עליה.

14. *Netziv* (1816-1893)

Meishiv Davar 1:13

And therefore the minhag is not to say Hallel on Pesach night [at Shul] so as not to do it before eating matzah because the proper times is after eating the Pesach.

שחינו ע"פ עומק הדין להקדים תקיעה לתפלה מוכף וכמו דאסור להקדים אכילת מרור לאכילת מנה, ומש"ה המנהג שלא לומר הלל בליל פסח כדי שלא להקדים לפני מנה, דזמנו העיקרי אחר אכילת פסח והדברים פתיקים ומפורשים צמ"א, ומכ"מ הסירו לנוך שעה כדי לערנב השמן, וה"נ בקושי הסירו שלא עפ"י הדין ואין ראייה מזה, והא שלא הביא התוס' ראייה מיעו"י הוא דכ"ל שהוא

15. *Aruch Ha'Shulchan*
R' Yechiel Michel Epstein
(1829-1908)

We don't recite Hallel in Shul at all since it is not mentioned in Shas [Bavli].

ז כתב רבינו הב"י בסעיף ד' בליל ראשון של פסח גומרים ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף וכן בלי שני בחול עכ"ל ואנו אין נוהגין כן ואין אומרים בבהכ"נ הלל כלל לפי שלא נזכר זה בש"ס ובירושלמי איתא שהיו קורין הלל בבהכ"נ :

16. *S'deh Avraham – Moadim*
Quoting R' Velvel Soloveitchik
(1886-1959)

ובשם מרן הגרי"ז זצוק"ל נאמר שלכך אין לומר הלל בבית הכנסת [ואין להחמיר ולאמרו אפילו בלא ברכה], שאם יאמרנו יצא יד"ח הלל ונמצא שאומר הלל בלי כוס ושותה כוס שלא על סדר ההלל, [וכן היה נוהג מרן הגרי"ז כדעת הרמ"א]. אמנם דעת השו"ע דאומרים הלל בבית הכנסת, אף דפסק בשולחנו (סי' תע"ב סעיף ח') דשתאן בבת אחת לא יצא וצריך לחזור ולשתות, ומוכח דאף שאומר הלל בבית הכנסת אכתי מחוייב בחובת ההלל ומתקיימת אמירה על סדר ההגדרה. וצ"ב בפלוגתתם.

בבית הכנסת]. ובביאור הגר"א כתב על דברי הרמ"א "כי לא נתקן לבקיאם" וכו'. דהיינו ההלל נתקן משום אלו שאינם בקיאים, והיום אנו בקיאים לפיכך אין צריך לקרוא. ולמנהגי תלמידי הגר"א צ"ל דמ"מ לא וזה התקנה ממקומה ולפיכך קוראים ההלל.

ובירושלמי במסכת שקלים (פ"ג ה"ב) מביעיא לן מהו לשתות [ד' כוסות] בבת אחת, ופשטינן לה מדאמר רב מנא א"ר יוסי הלל אם אמרו בבית הכנסת יצא. [וביאור בקרבן העדה שכך היה מנהגם לקרוא ההלל בבית הכנסת וזכר למקדש שכשהיו שוחטים פסח היו קוראים הלל, ואם כיון בקריאה זו יצא]. ולכאורה ההלל שאומר אח"כ אינו הלל כלל, והרי נמצא שותה כוסות שלא על סדר ההלל, ומוכח ששתאן בב"א שלא על הסדר יצא.

- ב -

קריאת הלל בבית הכנסת בליל פסח והנה כתב בשו"ע בדיני התפילות בפסח (סי' תפ"ז סעיף ד') "בליל ראשון של פסח גומרים ההלל בצבור בנעימה בברכה תחילה וסוף". וברמ"א כתב "וכל זה אין אנו נוהגין כן כי אין אנו אומרים בלילה בבית הכנסת ההלל כלל". [ומנהג תלמידי הגר"א כדעת השו"ע לומר ההלל

ח] רבנו היה מייעץ להרבנים שכל היכא דאפשר מבלי לעשות מחלוקת בקהילה, שכדאי להם להנהיג אמירת ההלל בברכה בבית הכנסת בבי הלילות של פסח [אפילו במקומות שלא נהגו כן מתחילה], כי כן נראה לו להלכה מעיקר הדין. [ביתד נאמן, ה' חשון, תשי"ג (עמ' כה), הובא שמונהגו של הגר"ח היה שלא לומר הלל בבית הכנסת בליל פסח].

17. *Nefesh Ha'Rav*
quoting R' Yosef Dov
Soloveitchik

18. *Mipeninei Ha'Rav*
quoting R' Yosef Dov Soloveitchik

הלל בליל פסח: עיין מש"כ בספר נפש הרב (עמ' קפ"ד) בענין אמירת ההלל בבית הכנסת בליל פסח. ורבנו ז"ל, מסר היאך שהוא זוכר שהגר"ח כן אמר את ההלל במנין שלו, אלא שדודו הגר"י יצא אז מבית הכנסת, כי הוא לא רצה לנהוג כן, וגם לא רצה שיהיה נראה כפורש מן הצבור אם ישאר שם ולא יאמר עמהם ההלל. (מהר"י אדלר, שיחי).

19. *Zichron Meir*
R' Meir Shapiro
1887-1933

לט.

מרן זצ"ל נכנס אצל עשיר אחד בעיר וו. להתרימו לטובת יח"ל. התחיל העשיר להשתמט... ושאל מהו עם המשנה באבות "פת במלח תאכל"... השיב הרב זצ"ל: על זה אספר לכם מעשה. בעת ההתחלה של דרך החסידות נודמן הדבר שאדמו"ר בעל התניא הי' על חג הפסח בוויילנא. שום איש לא הכירו רק אנ"ש. כמובן התפלל עם כל הקהל יחד, ואחר תפלת ערבית הסתגרו את עצמם החסידים בבית הכנסת שם, ואמרו את ההלל בשמחה רבה... למחרת נעשה ע"י השמש דשם מהומה גדולה על העון הנורא של החסידים, והמרא דאתרא צווח עליהם בקול: איך עשיתם דבר כזה נגד הרמ"א שכותב בפירוש: ואנו איננו נוהגין לומר הלל? "אל יחרה אפך אדוני מרא דאתרא — השיבו הרב מלאדי, וכי מר היה נוכח שהרמ"א ז"ל דפק על השולחן בעת שכתב המלים "ואנו איננו נוהגים", אולי כתבם הרמ"א בנחת, ברצותו לומר: לדאבונו, אין לנו המנהג הנאה הזה? גם משנה זו יש לה תמיהה: כך דרכה של תורה? "פת במלח תאכל?" והתשובה לזה היא: "ישיבת חכמי לובלין". מרן הגאון זצ"ל יצא בור זהב...

20. Teshuva Mei'Ahava 1:90
quoting the Noda B'Yehuda
1713-1793

הנה לחיטי ומוחריכו ורצינו הגדול מוהר"י קב"ל
לכדח אצ"ד ור"מ כשנתו זב"ע עליון קינה לעלמו כמה
כוסחות וונהגים כונכג כסרדיים שאור בצרכת הלדיקים
על שארית ענוך צית ישראל ונוסח זה זכר הרמז"ס
ז"ל וכן ה"י גומר הלל זליל פסח אחר התפלה צהכ"נ
ואנו אין נוסגין כן כאשר העיד הרמ"א זצ"ח קיוון
תפ"ז קעיק ד' וכיולא זסן תרצס אחד עכ"ז ועולם
לא עלה על לבו העהור ועל לבו הלבור סינהגו כות"י
כמו כן לא אור שום יח"ר ותפלות ותחנות ולקום יחוד
שחידשו זה ק"ן שני (ועיין מה שכתתי צק"ד צקוף
קיוון א') אצל להלבור לא וחה ועיין צטו"ח ונהר"ו
ח"ש חלק שלישי קיוון ל"ח ועיין צספר חק יעקב ק"י
תפ"ט ק"ק א' וקיוון תל"ד ק"ק ג' לכן אהוצי חתני
אל תפרוש ומנהגן של לצור והוי צורה ון המחלוקת
וואן דאור עושה השלום לא משתצט וואן דאור
הוצרך לא משתצט ואל תטוש חרות אונך ולא עוד
אלא כלע"ד שיכול לקיים כל השנה עושה

21. Igros Moshe o.c. 2:94
Rav Moshe Feinstein
(1895-1986)

סימן צד

באחד שאינו נוהג לומר הלל בביהכ"נ
בלילי פסחים ונמצא בביהכ"נ שאומרין
הלל איך יתנהג

מע"כ ידידי מהר"ר יצחק שליט"א.

הנוהגים בשיטת הגר"א אומרים הלל בביהכ"נ
בלילי פסחים ולכן אף שביהכ"נ הוא
של נוסח אשכנז אומרים הלל שמסתמא היו שם
מהבע"ב שנהגין כהגר"א. וממילא אסור לשנות לומר
להם שלא יאמרו וכן אסור ממילא לצאת דכיון שנהגו
כן שם גם מי שאינו נוהג לומר הלל כיון שעתה
מתפלל בביהכ"נ זה אסור לשנות מפני המחלוקת.
ואם יצא בשביל זה הרי נמי איכא טעם דאסור מפני
המחלוקת כיון שהכל יבינו שיצא משום שחולק עליהם.
אבל אין לו לברך כי זהו בצנעא דלא ניכר כ"כ
אם מברך או לא. ואם היה באופן שיוזיה ניכר שלא
בירך נראה שצריך גם לברך. וראיה מפסחים דף ק"ו
באמרו לו לר' אשי ליקדיש לך מר קידושא רבה
אמר בפה"ג ואגיד ביה ופי' רשב"ם האריך בו לדעת
אם יסרהב אחז מהם לשתות יבין דכפה"ג רגילין
לומר ותו לא שאל"כ היה אומר להם קידוש גדול
של לילה כמנהגם. הרי מפורש שאף שמנהגו שלא
לקדש קידוש הלילה ביום מ"מ כיון שבעיר ההוא היו
נוהגין לקדש היה מקדש ולא היה חושש לברכה
לבטלה. א"כ כ"ש בהלל דלילי פסחים שאיתא זה
בירושלמי ובמס' סופרים שהביאו התוס' פסחים דף
ק"ד והטור ס"ס תע"ג כתב מה טוב ומה געים ההיא
מנהגא המחבר פסק כן שודאי אין להחשיב זה
במקום שנהגו כמותם כספק ברכה לאסור אף לאלו
שאין נוהגין כן אם נמצאו שם ולכן אם הוא הש"צ
צריך גם לברך וכן אף אם אינו ש"צ אם הוא באופן
שיהיה ניכר צריך לברך.

ידידו,

22. Yecheive Da'as 5:34
R' Ovadia Yosef
1920-2013

קנט דעת יחיה קנח

סימן לד

שאלה: האם הנשים צריכות לנמור ההלל בכניסה בליל חג הפסח, קודם התחלת הפרה, כמו שנעוהגים בן האנשים לנמור ההלל בכניסה בבית הכנסת בתפלת ערבית של ליל פסח?

תשובה: בתוספתא (פרק ג' דסוכה הלכה ב') שנינו: „שמונה עשר יום ולילה אחד קוראים בהם את ההלל, ואלו הם, שמונת ימי חג הסוכות, שמונת ימי חנוכה, יום טוב הראשון של פסח, ויום טוב של עצרת“, וכן אמרו בירושלמי (סוכה פרק ד' הלכה ה'): „תני, שמונה עשר יום ולילה אחד קוראים בהם את ההלל, ח' ימי החג, וח' ימי חנוכה, ויום טוב של עצרת, ויום טוב הראשון של פסח, ולילו“. וכן הוא גם בן במסכת סופרים (פרק ב' הלכה ט'). ומסיים שם: „ובגולה בשני הלילות של פסח, ומצוה מן המובחר לקרות את ההלל בנעומת, לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו“.

ובספר יראים (סוזה קנח) כתב: „ואמרינן בערכין (י) שמונה עשר יום ולילה אחד יהיה נזמר בהם את ההלל, ואלו הם, ח' ימי החג, וכן הגירסא בן של עצרת, ויום טוב הראשון של פסח, ולילו“. ע"כ. ולפנינו אין הגירסא בן בערכין, אלא „שמונה עשר יום“, ולא נזכר לילה הראשון של פסח, וכן בספר הרוקח (סימן רפג) הכיאו דברי מסכת סופרים הנ"ל, שגומרים ההלל בגולה בשני לילות הראשונים של פסח, וכתב על זה, אבל בפרק ב' דערכין לא חשיב להו. ע"כ. והסמ"ג בהלכות חנוכה הביא להלכה דברי בירושלמי ששמונה עשר יום ולילה אחד קוראים את ההלל, ובכלל זה „ליל פסח ויום“, וכן כתבו בספר המפתח בפסחים (קסז), ובארחות היים (הלכות ליל פסח אות כא),

ובכל בו (סימן נ), ובשבולי הלפט (סימן ריח, דף צפ ע"א). וכן כתב המור (כסימן תעג): „ומה טוב ומה נעים המנהג שנוהגים לקרות ההלל בכניסה בבית הכנסת בליל פסח בברכה, ויש לו ספק במסכת סופרים“. וכתב הרשב"א בהירושלמי לברכות (יא): „שיעקר התקנה (כליל פסח), לצאת ידי חובת ההלל בבית הכנסת, ולא בבית, ולכן תיקנו לברך על קריאת ההלל בבית הכנסת, שהוא מיעוקר התקנה ומצות הקריאה, אבל לא בבית (מפני שהולכים אותו). ע"ש. וראה עוד בראב"ה (סימן קסח), ובאור הרי"ע הל"ק א' (סימן מג), ובמאורי (ברכות יד, ופסחים קיז), ובפסקי תוספות (סוף העניני). ועוד, וזו לשון מרן השלחן ערוך (סימן תפו סעיף ב'): „בלילה הראשון של פסח נומרים את ההלל בצבור בבית הכנסת בכניסה תחלה וסוף, וכן בלילה השני בשני ימים טובים של גלויות“, ואמנם הרמ"א בהנהגת שם כתב על זה: „ואין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים ההלל בלילה בבית הכנסת כלל“, אבל המנהג פשוט אצלנו

באין ישראל וכל תפוזות המזרח לנמור את ההלל בליל פסח בבית הכנסת בברכה, בדברי מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, ואין לשנות.*.

* ותנה בגמלה (דד) למוזר חובב מקרא מגילה בפרים מקל וחומר, ומה מעבודת לחיות (ביציאת מצרים) אומרים שירה, ממוחה לזימים לא כל שכן, ותנה המדרשאי בהירשית אגות, ששכחו יש ללמוד חוב מקרא מגילה בין בלילה בין ביום, כשם שקוראים ההלל בליל פסח בלילה וביום, וקריאותו זו דילולא. ע"ש. ומשמע דיינו קריאת ההלל בבית הכנסת, שהיא בברכה, מה שאין בן הלל שאמרים בתוך ההנהגה בסדר ליל פסח, שאין מברכים עליו, וכמו שכתב רבינו יוסף הלוי בן מיגאש בתשובה (סימן מד), שהשעם שאין מברכים על ההלל בליל פסח, משום דלאו מצוה הוא, אלא שמהו בעלמא ונתינת שבת לפני המקום ברוך הוא, ואין מקום לברכה. ע"ש. והנאוה בעל שאות אריה בטורי אבן (מגילה דד), העיר בזה שאמרו בגמרא שם, שהשעם שאין אומרים הלל בפרים, לפי שאין אומרים הלל על גס שבתוצה לארץ, והקשה רב נתנן בר יצחק, והרי יציאת מצרים שהוא גס שבתוצה לארץ, ואמרים הלל, ומתירא, כדנשא, עד שלא נכנסו ישראל לארץ ישראל הכשרו כל האצרות לומר שירה, משנכנסו לארץ ישראל לא חוכשו כל האצרות לומר שירה, והקשה בטורי אבן, דמאי קשיא מאמירת הלל של יציאת מצרים, הרי יש לומר שההלל ביום טוב של פסח אינו משום הנם, אלא מפני שהוא מוצע, ובמו שקוראים הלל ביום טוב של עצרת ובתוך הסוכות, אף שלא נעשה בהם נס, ואפילו ביום טוב של ראש השנה היה צריך לומר הלל, אלא משום שתינו שהמדך יושב על כסא דין, וספרי היים ומתים פתוחים לפניו, אין ראוי לומר שירה, כמו שאמרו בראש השנה (לב): „ובערכין (י): „ואם בן ביום טוב של פסח ראוי לומר הלל, משום יום טוב, והירץ חטרי אבן, שקשיית הגמרא כאן מוחלל של ליל פסח, שמשום שמתה יום טוב אין לאומרו אלא ביום, כמו בשאר גרלים שאין אומרים ההלל אלא ביום, וברחוק במגילה (כ): „וילוי לה בגמרא מתבאר: „ממחה שמע עד מבואו מוחלל שם ה'“, ובעל כרחך שאמירת ההלל בלילה הראשון של פסח אינה אלא משום הנם, ומשום הכי פריך שפיר. ע"כ. ולפי זה גם בן אנו למדים שיש

סמך לקריאת ההלל בבית הכנסת בברכה גם מהתלמד שלינו. (כי מההלל שבתוך קריאת הגדה, יש לומר שאינו אלא לשמחה בעלמא, ובגיל). אולם מרן החדי"א בברכי יוסף (סימן תפו סק"ב) כתב, ששמע שיש מביאים ראיה לומר הלל בליל פסח ממש"ס דמגילה (דד) והרי גס דיעיאת מצרים ואמרינן הלל. ובגיל. (אלא שתלה הטעם של הקשיא הנ"ל דינמא דכפסת הוי משום קרבן, ולא משום הנם. ע"ש). וכתב לדחות, שבאמת נראה שהקשיא מייס טוב של פסח, ולא מליל פסח, שהרי לא נזכר דברי זה בדברי רבי יוחנן כלל וכי. ע"ש. והנהיך דיו שנית במיית יוסף אומץ (סוף סימן טז), והסתייע מדברי הרמב"ן בליקוטיו שכתב, שהגמרא בערכין לא הוכיחה

הלל שבשעייית המצות, ולכן לא אמרה הלל של ליל פסח. ע"ש. ומכוח שהגמרא בערכין לא דברה כלל בהלל של ליל פסח. ע"ש. ועיין עוד בשעייית היים שאל חלק ב' (סימן יא), ובשעייית ערוגת הבושם (חלק אורח היים סימן קמה). ע"ש. אבל בשעייית מהר"ש אגיל חלק א' (סימן קנח) כתב כדברי בטורי אבן הגיל, שקשיית הגמרא מוחלל של ליל פסח, שאינו משום יום טוב. ע"ש. ועיין עוד בספר יקר העיר (דף מז ע"ב מהספר). ע"ש. ועל כל פנים מה שלא נזכר

הלל של ליל פסח שבבית הכנסת, אלא בתוספתא ובירושלמי ובמסכת סופרים, ולא הוזכר שיש דידן בערכין, (אף שבספר יראים מביאו בשם הגמרא דערכין בגיל), לא משום שהתלמוד שלנו חולק על כן, אלא דלא קתני הלל של ליל פסח שיעיקר נתקן על שעיייתת התפת. ובמו שכתב הרמב"ם, וכן כתב הגאון רבי דוד פארוו בספר חסדי דוד (דף קג ע"ב), ע"ש. ועיין להנאוה

קסב

יחיה

סימן לו

דעת

מצות כנגד הלל גמור בלילה וביום, והפירוש כנגד הלל להצאים, שהסעודה מופסקת בין תחילתו לסופו וכו'. ע"ש. ולפי התיקונים ברור שגם הנשים חייבות כהלל ליל פסח, כמו במצה. (וגם לדברי הוזהר יש לומר כן, ורי"ק). והן אמת כי בשו"ת בית יהודה עייאש חלק ב' (סימן לג) כתב, שאפילו במקומות שנתנו לומר הלל בברכה בליל פסח, לא נהגו כן אלא בצבור, אבל לא ביחיד. ע"ש. והסתמך עליו הרמ"ג רבי יוסף יודי הלוי בשו"ת ימי יוסף בתרא (חלק אורח חיים סימן כנ). ע"ש. זהו מפני שלא ראו דברי הרמ"ע מפאנו וסיעתו הנ"ל, אבל בהגלות נגלות דברי הפוסקים הנ"ל, נראה שהעיקר להלכה שגם היחיד יגמור החלל בברכה. וכן כתב הרמ"ג רבי חיים הכהן בספר ערב פסח. ולכן גם הנשים יגמרו החלל בברכה, קודם הקידוש (**).

ודע שהנהוגים להתפלל ערבית של ליל פסח מבעוד יום, רשאים לומר החלל בברכה, אף על פי שעדיין לא הניע זמן צאת הכוכבים, שהוא ליל ודאי. ואמנם ראיתי להרב רבי משה שטרנבוך בספר מועדים והמנים חלק ג' (סימן רס), ובספרו על הנדה של פסח (עמוד נא), שהעיר על הנהוגים להתפלל ערבית של ליל פסח מבעוד יום, ואומרים החלל קודם צאת הכוכבים, שיש לתמוה על זה, שהרי החלל הזה הוא מחובי הלילה, כדין מצה שאינה נאכלת אלא עד לאחר שתחשך, וכמו שכתבו התוספות פסחים (צ"ט). ואם כן צריך להיות ליל ממש, ואינו מועיל בזה דין הוספת מזול על הקודש. ולכן צריך להזהר שלא לברך על

גם כן לייבש הנשים בקריאת החלל של ליל פסח, משום שאף הן היו באותו הנס, אלא שסיים שגרא שאינו מוציאות את האנשים ידי חובתם, משום שכל חיוב הנשים אינו אלא משום שאין הן היו באותו הנס, ודברי קבלה כדברי תורה (ראש השנה יט). וכיוצא בזה כתב הטורי אבן (מגילה ד'). לגבי חיוב מגילה, שלדעת בעל הלכות גדולות אף שנתנים חיבות במקרא מגילה אינו מוציאות את האנשים מהטעם הנ"ל. ע"כ. אולם לדין דקיימא לן כפסק גרו השלחן ערוך (סימן תרפ"ט סעיף א') שגם במקרא מגילה הנשים מוציאות את האנשים, וכן דעת גרו הפוסקים, (הלא הם רש"י ערכו ג. ואורי ורוע חלק ב' סימן שסח, והרמב"ם בהגלות הלכות מגילה, וכמו שכתבו הרב המגיד הגהות מיימוני שם. וסיים הרב המגיד, וכן עיקר, וכן כתב הרשב"א והר"ט"כ והמאירי (מגילה ד.)), ובספר האשכול חלק ב' עמוד ל' כתב, שכן דעת הר"י. וע"ש. דר"ק). וכן הסכימו האחרונים בדעת גרו השלחן ערוך, כמו שכתב בבבלי יוסף (סימן רמ"א סק"א), ובמאמר מדרכי (סימן תרפ"ט סק"ב), ובספר מאורי אור (קו טהור דף קמ"ט ע"א). ועוד אחרונים. וראה עוד בספר כלי המדה (פרשת מקץ דף ג ע"א), שלדעת רש"י וסיעתו, כיון שיש בכל מצות דרבנן משום לא חסור, ונאמר שאל אביד ויגד וכו', כמו שאמר בשבת (כג.), מתי כמו דברי קבלה, ולכן אף הנשים מוציאות את האנשים ידי חובת מקרא מגילה. ע"ש. ואם כן גם לגבי החלל של ליל פסח יש לומר כן, ועיין עוד בענין זה להגאון ממונקאטש בספר אות חיים ושלום (סימן לא עמוד פט). ע"ש. [וראה עוד בשו"ת קנין תורת חלק ב' סימן יח אות ב'].

יחיה

סימן לד"ה

דעת

החלל אלא בלילה, לאחר צאת הכוכבים. ע"כ. אולם בספר המכתם (פסחים קסז): כתב: „ובמסכת סופרים אמרו למה אין מברכים על הלל בליל פסח (שבתוך החגדה), מפני שכבר בירכו בבית הכנסת. פירוש, שמהנהג היה לומר החלל בבית הכנסת ערב פסח בין מנחה לערבית, ובר לקדש שהיו ישראל קוראים החלל בשעת שחיות תפסת, וכמו שאמרו בפסחים (סד.). ועל אותה קריאה שבבית הכנסת היו מברכים. ע"כ. גם המאירי (כפסחים קיז). הביא מה שאמרו בירושלמי, שנייא היא שאם שמע בבית הכנסת יצא. ופירש, שהיה מנהגם לקרוא החלל בבית הכנסת מבעוד יום, ובר להלל שהיו אומרים בעודה בשעת שחיות תפסת, וכיון שכירך בבית הכנסת אין צריך ברכה ראשונה להלל שעת השלחן. ע"ש. הרי מבואר בדבריהם שאין חיוב דוקא לומר החלל לאחר צאת הכוכבים. ולכן הנהגה להם לישראל שיש להם על מה שיסמכו. [שוב מצאתי בשו"ת תורת צבי חלק ג' סימן כו שגם כן כתב ליישב המנהג על פי המאירי. ע"ש].

כפופים: גם הנשים צריכות לגמור החלל בברכותיו כליל פסח קודם הקידוש. וישאו ברכה מואת ה'.

סימן לה

שאלה: בדבר המנהג שנהגו רבים וכן שלמים שזוקחים את לילות הקפנים למירון כל"ג בעומר כדי להסתפר (המפורת ראשונה) כמנהג לקב"ה התנאים הקדושים רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו, האם יש כפופים למנהג זה?

תשובה: הנה הגאון רבי שמואל גרמיוזאן כשר"ת משפטי צדק (סימן ע"ד) כתב, ואני לא ידעתי מה שורש מצוה יש להסתפר על קברי הצדיקים, הלא אפילו הביקור בבית הקברות להשתפה על קברי הצדיקים, אינו יודע מה מצוה יש בדבר, ואמנם הבית יוסף אורח חיים (סוף סימן תקס"ה) הביא בשם מהר"ל בהשנובה (סימן קי"ח), אודות אשה שגדרה ללכת לבית הקברות וכו', אך גם הוא לא פירש מה מצוה יש בזה. לולא שכתב מהר"ל שיש עיקר בביקור על קברי הצדיקים, אבל להסתפר לא שמענו. ע"כ. וכאמת שיש סמך במנהג הביקור בבית הקברות ולהתפלל שם לפני השם יתברך על כל צרה שלא תבוא, כדי שנסמיות הצדיקים יבקשו רחמים עלינו לפני כבוד יתברך, וכפרט כשמתפללים שם בהשנובה וכלב נשבר ונדכת. וכמבואר כל זה בזהר הקדוש פרשת אחרי מות (דף ע"א ע"ב). וכן כתב הבית חדש ביורה דעת (סוף סימן רי"ז), שיש סמך נכון למנהג זה בספר הוזהר, ושאין לשום חכם למנוע ולבטל מנהג זה, אשר יסודתו בהררי קודש. וכן כתב בספר מעבר יבוק (שפת